

KUTÜ'L AMARE'DE İNGİLİZ ASKERİ SAĞLIK HİZMETLERİ

Yazarlar

Ferhat TOK

Fuat İNCE

© Copyright 2021

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-625-7451-79-6

Kitap Adı

Kutü'l Amare'de İngiliz Askeri Sağlık
Hizmetleri

Yazarlar

Ferhat TOK

ORCID iD: 0000-0002-3984-7060

Fuat İNCE

ORCID iD: 0000-0002-2887-7512

Yayın Koordinatörü

Yasin DİLMEN

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

47518

Baskı ve Cilt

Vadi Matbaacılık

Bisac Code

HIS027190

DOI

10.37609/akya.532

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

Önsöz

Tarihçi, tarihyazımında tarih bilimine konu olmuş maddi ve manevi materyalleri titizlikle inceleyerek ele alır. Tarihçi ile Savcı arasında araştırdığı konuyu yahut olayı “titizlikle inceleme” açısından büyük bir benzerlik vardır. Nasıl ki, Savcı araştırdığı olayı tüm delilleriyle inceleyerek iddianame hazırlıyorsa, Tarihçi de araştırdığı konuyu delilleri ile inceleyip çalışmasını hazırlamaktadır. Tarihçi, araştırdığı konu ile ilgili önemli detayları bir araya getirerek yeni bir bilginin gün yüzüne çıkmasını sağlar. Kimi zaman belge yahut hatıralarda iz sürerek kimi zaman ise diğer bilimlerden yardım alarak bunu başarır.

Tarihe mal olmuş bir konuyu yahut olayı sadece “siyasi” ve “askeri” açıdan değerlendirmek eksik bir perspektiftir. Tarih bilimi, “Puzzle” oyununa benzenmektedir. Parçaları birleştirdikçe fotoğrafın gerçek ve tam görüntüsü ortaya çıkar. Buradan hareketle tarihsel bir olayı farklı bilimler aracılığı ile tüm ayrıntılarına ulaşabiliyoruz. Farklı bilimlerin bir araya gelmesiyle yeni disiplinler oluşmaktadır. Bu bağlamda tarih ve tıp biliminin bir araya gelmesi ile “Askeri Sağlık Hizmetleri / Sağlık Hizmetleri” disiplini ortaya çıkmıştır. Tarihsel bir olayı siyasi, askeri, iktisadi, sosyolojik ve sıhhi -yani sağlık hizmetleri- açısından değerlendirmek daha doğru bir yaklaşımdır.

Konumuz olan Kutü'l-Amare üzerine genellikle “siyasi” ve “askeri” açıdan değerlendirilip yazıldığı görülmektedir. Kutü'l-Amare ile ilgili “siyasi” ve “askeri” açıdan birçok makale, tez, kitap yazılmıştır. Bu çalışmada Kutü'l Amare'ye “Sağlık Hizmetleri” perspektifi üzerine bir inceleme yapılmıştır. Konunun tam anlamıyla anlaşılması için bu çalışmada öncelikle Osmanlı ve İngiliz kuvvetleri arasında yaşanan muharebelere yer verilirken sonrasında Sağlık Hizmetlerine yer verilmiştir.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, gerek yerli kaynaklar -yani Osmanlı subaylarının hatıraları- gerekse de yabancı kaynaklardan -yani İngiliz subaylarının hatıralarından- hareketle karşılaştırmalı bir metod ile incelenmiştir. Bu şekilde; Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olarak gösterilen 28 Haziran 1914 Saraybosna suikastı, Osmanlı Devlet-

ti'nin savaş öncesi genel durumu ve savaşa dâhil oluşu, Irak Cephesinin açılması ve bu coğrafyada Osmanlı ve İngiliz birlikleri arasındaki karşılıklı mücadeleler, İngiliz kuvvetlerinin ricat harekâtı (geri çekilişi) ile gerçekleşen Kutü'l-Amare şehrinin kuşatılması, kuşatma içerisindeki (Aralık 1915-Nisan 1916) bilinmeyenler üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümü, konunun ana bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde ise İngiliz birliklerinin kuşatma sırasında (Aralık 1915-Nisan 1916) iae faaliyetleri, İngiliz subayların hatıralarından hareketle kuşatma öncesi ve kuşatma sırasındaki sağık hizmetleri ve hastalıklar, kullanılan ilaçlar, hastane ve personelleri üzerinde durulurken hatırat ve raporlarda belirtilen önemli sayısal bilgiler ise tablo ve grafıklere yansıtılmıştır.

Bu çalışmada, yerli kaynaklar -yani Osmanlı subaylarının hatıraları- olarak Ahmet İzzet Paşa, Kurmay Binbaşı Mehmet Emin Bey, Yarbay Mehmet Reşid Bey, Yüzbaşı Mukbil Bey ve İhtiyat zabiti Taşköprölü Mehmet Efendi'nin hatıralarından faydalanırken yabancı kaynaklar -yani İngiliz subaylarının hatıraları olarak da Tümgeneral Townshend, Yüzbaşı Edward W.C. Sandes, Yüzbaşı Edward Opotiki Mousley, Doktor Binbaşı Charles H.Barber, Doktor Teğmen William Collis Spackman ve Teğmen H.C.W. Bishop'un hatıralarından faydalanılmıştır.

Cephenin Türk tarafındaki askeri sağık hizmetlerinin ise tarafımızca başka bir çalışmada sunulması planlanmıştır.

Bu çalışmanın başta tıp tarihi araştırmacıları olmak üzere konuya ilgi duyan herkese faydalı olması dileğıyle...

Araştırmacı Tarihçi Ferhat TOK

Dr. Öğr. Üyesi Fuat İNCE

İçindekiler

Önsöz	iii
Kısaltmalar	
Giriş.....	1

1. Bölüm

Birinci Dünya Savaşı Irak Cephesi

1. Birinci Dünya Savaşı'nın Başlangıç Hikâyesi.....	3
2. Irak Cephesi'nin Açılması ve Muharebeler	12
3. Irak Coğrafyası	13
a. Fav'ın İşgali	14
b. Seyhan ve Kutüzzeyn Muharebeleri.....	16
c. I. ve II. Müzeyra Muharebeleri.....	20
4. Süleyman Askeri Bey'in Tayini, I.Rota ve Şuayyibe Muharebeleri	22
5. Albay Nureddin Bey'in Tayini	28
6. Tümgeneral Townshend'in Tayini ve Muharebe Öncesi Genel Durum	29
7. II. Rota Muharebesi.....	30
8. Nasıriye Muharebesi	40
9. I. Kutü'l-Amare Muharebesi ve Aziziye'nin İşgali.....	44
10. İngiliz Birliklerinin Bağdat'a ilerleme Sorunsalı	53
11. Selman-ı Pak Muharebesi	54
a. Osmanlı Birliklerinin Savaş Hazırlığı.....	54
b. İngiliz Birliklerinde "Ctesiphon" Sorunsalı.....	55
c. Muharebe Öncesi İlk Temas: El-Kutuniye Muharebesi	56
d. İngiliz ve Osmanlı Birliklerinde Hazırlık Faaliyetleri.....	58
e. Selman-ı Pak Muharebesi	62
f. Muharebe Sonrası Yaşanan Olaylar	72

12. İngiliz Birliklerinin Ricat Harekâtı	74
13. Osmanlı Birliklerinin Takip Harekâtı.....	77
14. Delabiha (Ümmü't-Tubl) Muharebesi.....	79
15. Kutü'l-Amare'nin Kuşatılması	87
16. İngiliz Birliklerinin Savunmasına Dair	88
17. Köprübaşı Hadisesi	89
18. 10-18 Aralık 1915 Arası Yaşananlar	90
19. 24-31 Aralık 1915 Arası Yaşananlar	94
20. 1-10 Ocak 1916 Arası Yaşananlar	99
a. Şeyh Sa'd Muharebesi.....	100
b. Vadi-i Kelal Muharebesi	102
21. Binbaşı Yakup Cemil Bey'in Elhan Taarruzu	104
22. I. Felâhiye (Hanna) Muharebesi.....	105
23. 1-29 Şubat 1916 Arası Yaşananlar	110
24. 1-31 Mart 1916 Arası Yaşananlar	113
a. Sabis (Dijaila) Muharebesi.....	114
25. 1-29 Nisan 1916 Arası Yaşananlar	120
a. II. Felâhiye Muharebesi.....	121
b. III. Felâhiye Muharebesi	122
c. 12-17 Nisan 1916 Arası Yaşananlar	123
d. Beyt-i İsa (Beit Aiessa) Muharebesi	126
e. IV. Felâhiye Muharebesi.....	128
f. 24-29 Nisan 1916 Arası Yaşananlar.....	131
26. Kutü'l-Amare'nin Teslim Oluşu.....	132

2. Bölüm

Irak Cephesi'nde İngiliz Birliklerinde Askeri Sağlık Hizmetleri

1. Kutü'l-Amare Şehrinin Coğrafi Konumu ve Şehre Dair Bilgiler	135
2. Kuşatma Boyunca İngiliz Birliklerinde İaşe Faaliyetleri	137
a. Aralık (1915) Ayı İaşe Durumu	137
b. Ocak (1916) Ayı İaşe Durumu	138
c. Şubat (1916) Ayı İaşe Durumu.....	140
d. Mart (1916) Ayı İaşe Durumu	144
e. Nisan (1916) Ayı İaşe Durumu	146

3. Kutü'l-Amare Garnizonunda Hastane ve Personel Durumu	150
4. Kutü'l-Amare Garnizonunda Ortaya Çıkan Hastalıklar	154
5. Kutü'l-Amare Kuşatmasından Önce Sağlık Hizmetleri ve Hastalıklar	154
6. Kutü'l-Amare Kuşatması Sırasında Sağlık Hizmetleri ve Hastalıklar	159
a. Aralık (1915) Ayına Dair	160
b. Ocak (1916) Ayına Dair	161
c. Şubat (1916) Ayına Dair	162
d. Mart (1916) Ayına Dair	164
e. Nisan (1916) Ayına Dair	167
7. Sağlık Hizmetlerinde Kullanılan İlaçlar	172
8. Kutü'l-Amare Garnizonunda Sağlık Hizmetleri Üzerine Genel Bir Bakış.	173
 Sonuç	181
Kaynaklar	185

Kısaltmalar

A.G.E:	Adı geçen eser
A.G.M:	Adı geçen makale
A.G.T:	Adı geçen tez
A.G.B:	Adı geçen bildiri
BKZ:	Bakınız
C:	Cilt

Kaynaklar

- Ahmet İzzet Paşa. *Feryadım İstiklal Harbi'nin Gerçekleri*. İstanbul: Cilt 1, Timaş Yayınları, 2017.
- _____. *Feryadım İstiklal Harbi'nin Gerçekleri*. İstanbul: Cilt 2, Timaş Yayınları, 2017.
- Akandere, Osman. "Kutü'l Amare'de Esir Alınan İngiliz Ordusundaki Hintli Müslüman Askerlerin Durumu." *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2019: Cilt1, Sayı 1, ss.53-68.
- Akça, Nesime Ceyhan. "Osmanlı'nın Cihan Harbinin "Hikaye'si." *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014: 100. Yılında I.Dünya Savaşı, Yıl: 4, Sayı: 11, Mayıs, ss.91-103.
- Akgül, Öner. "Dünya Savaşı Nasıl Çıkar? İkili Kriz İlişkilerinin (Aktör Çiftleri) Yayılması Üzerinden Dünya Savaşı Olgusunun Uluslararası İlişkilerin Ampirik Bulgularıyla Açıklanması." *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 2019: Cilt 13, Sayı 25, Kış, ss.215-237.
- Aktaş, Özgür. *Tarih Eğitiminde Savaş ve Barış: Ortaöğretim Öğrencilerinin Savaş ve Barış Konularıyla İlgili Bilgilerinin ve Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirme*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Dalı, Tarih Öğretmenliği Bilim Dalı, Doktora Tezi, Mayıs-2012.
- Albayrak, Muzaffer; Engin, Vahdettin. *Kutulamare Zaferi 1916*. 1.Baskı: Mart, Yeditepe Yayınları, 2017.
- Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. İstanbul: 19. Baskı, Şubat, Timaş Yayınları, 2014.
- Arşiv Belgelerine Göre Kutü'l-Amare Zaferi*. İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016.
- Artuç, Nevzat. "Prens Sabahaddin Bey'in, Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın Yanında Birinci Dünya Savaşına Girişini Engelleme Çabaları." *Belleten Dergisi*, 2017: Cilt 81, Sayı 291, ss.619-642.
- Atabey, Figen. "Öncesi ve Sonrası ile Osmanlı'nın Kutü'l-Amare Zaferi." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Cilt:10, Sayı: 53, ss.205-215.
- Ateş, Davut. "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm/Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği." *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2009: Cilt 10, Sayı 1, ss.11-25.
- Avcı, Orhan. *Türk Ordu Teşkilatı Irak Cephesi (1914-1918)*. Ankara : Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Aykota, Ali Vehbi. *Tarihçe-i Harb Üçüncü Alay*. Ankara: Hazırlayanlar: Hasan Babacan-Servet Aşar, Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Bakır, Abdulhalik. "Kutü'l-Amare Adı ve Tarihsel Alt Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme." *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 2017: Cilt 1, Sayı 1, ss.13-28.

- Barber, Charles H. *Besieged in Kut and After*. (Edinburg and London: Willian Blackwood and Sons), 1918.
- Baş, Halit. *I.Dünya Savaşı'nda Irak-İran Cephesi: İaşe ve Sağlık Hizmetleri*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Mayıs 2019.
- Beden, Aydın. "Kut'ül- Amare Zaferi, Türk Şehitliği ve Şehitlik Arazisinin Hediye Edilmesine İlişkin Değerlendirmeler." *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 2015: Cilt 5, Sayı 2, ss.151-164.
- Belge, Hadi; Erbaş, Sibel. "Kut'ül Amare Esiri Bir İngiliz Subayın Anıları ve Anadolu'ya Dair Gözlemleri." *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2019: Cilt 6, Sayı 2, Haziran, ss.433-472.
- Bilge, Yusuf. *Bağdat Kapısına Osmanlı Kilidi Selman-ı Pak Zaferi*. Haziran, Akıl Fikir Yayınları, 2016.
- Bishop, H.C.W. *A Kut Prisoner*. John Lane, London, 1920.
- Bostan, M.Hanefi. "Said Halim Paşa Maddesi." *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 557-560.
- Burak, Begüm. "Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri." *History Studies International Journal of History*, 2011: Cilt: 3, Sayı :1, ss.45-67.
- Çavuş, Remzi. *Hain Kim Bir İsyanın Perde Arkası*. 9. Baskı, Mart, Yitik Hazine Yayınları, 2013.
- Çelik, Seydi. "Topyekün Savaş" Olgusu ve Türkiye'de Ulus-Devletin Ortaya Çıkışındaki Etkisi." *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 2018: Cilt 8, Sayı 3, ss.79-94.
- Çifci, Erhan. *Kut Almış Ordunun Zaferi Kut'ül-Amare Coğrafya Askerle Silahlar*. İstanbul: 1.Baskı, Timaş Yayınları, 2017.
- Çimen, Ali; Gögebakan, Gökür. *Tarihi Değiştiren Savaşlar*. İstanbul: 9. Baskı, Şubat, Timaş Yayınları, 2012.
- Çolak, Mustafa; Türkmen, İsmet. "Almanya Maliye Bakanı Dr. Theodor Karl Helfferich'ın Birinci Dünya Savaşı'nın Sebeplerine Dair Değerlendirmeleri." *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 2015: Cilt 9, Sayı 17, Kış , ss.1-22.
- Dane, Edmund. *British Campaigns in the Nearer East 1914-1918*. Volume I, London: Hodder and Stoughton, 1919.
- Davis, Paul Kevin. *British-Indian Strategy and Policy in Mesopotamia: November 1914 - April 1916*. King's College The University of London, Phd Thesis, 1981.
- Dursun, Hatice Rumeysa. "Raymond Aron'un Savaş ve Barış Yaklaşımı." *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 2019: Yıl:15, Sayı:56, Ocak-Haziran, ss.53-66.
- Ebrinç, Servet. "Askeri Psikiyatrinin Tarihsel Gelişimi." *Türkiye Klinikleri*, 2019: Ebrinç S, Özmanlar KN, editörler, Askerlik Hizmetinde Psikiyatri, 1. Baskı, Ankara, ss.1-6.
- Ekim, Kadir. *Birinci Dünya Savaşında Irak Cephesi Kut'ül-Amare Muharebesi (29 Nisan 1916-19 Şubat 1917)*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Erkan, Süleyman. "Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkileri'nin Özellikleri." *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010: Sayı 22, Aralık, ss.93-115.
- Galbraith, John S. "No Man's Child: The Campaign in Mesopotamia, 1914-1916." *The International History Review*, 1984: Vol. 6, No. 3, (Aug., 1984), ss.358-385.
- Gardner, Nikolas. *Kut'ül Amare*. Tercüme: Mehtap Gün, 3.Baskı, Ocak, Nesil Yayınları, 2018.

- Görgülü, İsmet. **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi.** Ankara : Genişletilmiş 2. Baskı Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Günaydın, Meryem. "Arşidük Fransuva Ferdinand Suikastı, 28 Haziran 1914." *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 2014: Cilt 8, Sayı 15, Kış, ss.1-38.
- Güngör, Celil. "Prof. Dr.İbrahim Ethem Atnur İle Bir Konuşma." *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014: 100. Yılında I.Dünya Savaşı, Yıl: 4, Sayı: 11, Mayıs, ss.135-143.
- Hanioglu, M.Şükrü. "Enver Paşa Maddesi." *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, 261-264.
- İstekli, İ.Bahtiyar. **Kutülamare Yarbay Mehmet Reşid Bey'in Savaş Günlüğü.** 1.Baskı: Mart, Yeditepe Yayınevi, 2017.
- Kara, Hacı Ahmet. **Birinci Dünya Savaşında Irak Cephesi, Britanya Birliklerinin Fav Mevkisine Çıkarma Yapması ve Kutü'l-Amare Kuşatması (06 Kasım 1914-29 Nisan 1916).** Ankara: Milli Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü, Harp Tarihi Ana Bilim Dalı, Askeri Tarih Programı, Yüksek Lisans Tezi , 2019.
- Karabulut, Sezen. "Kutü'l Amare Kuşatması'nda Ali İhsan (Sabis)." *Kutü'l Amare 1916 Olaylar Hatıralar Raporlar* içinde, yazar Mehmet Yaşar Ertaş- Hacer Kılıçaslan, 141-160. İstanbul: 3. Baskı, Aralık, Kronik Kitap , 2017.
- Karabulut, Umur. "Sayılar, Olaylar ve Kişilerle Kutü'l Amare Kuşatması 6 Aralık 1915-29 Nisan 1916." *Kutü'l Amare 1916 Olaylar Hatıralar Raporlar* içinde, yazar Mehmet Yaşar Ertaş - Hacer Kılıçaslan, 32-53. İstanbul: 3. Baskı, Kronik Kitap, Aralık 2017.
- Kaşıyugun, Ali. "I.Dünya Savaşı Yıllarında Asker Alımları ve Rüşvet." *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2018: <https://doi.org/10.9761/JASSS7653>, Sayı: 68, Yaz I, ss.425-445.
- Kaştan, Yüksel. "Alman Kaynaklarında Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi." *Kutü'l-Amare Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle Nisan 2016'da Mardin'de Düzenlenen, I.Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu- Bildiri Kitabı* içinde, 733-789. Ankara: Yayına Hazırlayan: Orhan Neçare, Sarı Yıldız Ofset Yayıni, 2016.
- Kızılırmak, Ahmet. **Askeri ve Siyasi Yönleriyle Kazım Özalp.** Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Koçak, Ahmet; Çelik, Recep. **Türk Basınında Kutü'l-Amare (1915-1916).** Baskı: Nisan, Akıl Fikir Yayınları, 2018.
- Kurmay Binbaşı Mehmed Emin Bey. **Kutülamare'de Kuşatma ve Zafer.** Yayına Hazırlayan: Muzafer Albayrak, 1.Baskı: Haziran, Yeditepe Yayınevi, 2018.
- Kurt, Deniz; Korkmaz, Erdal. "Birinci Dünya Savaşı Irak Cephesi'nde Karşıt Güçlerin Hava-cılık Faaliyetlerinin Analizi." *Askeri Tarih Araştırmaları (ATAD)*, 2020: Sayı 32, ss.31-70.
- Kurtcephe, İsrail; Beden,Aydın. **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1.** Ankara: Birinci Basım: Eylül, Alp Yayınevi, 2006.
- Küçükvan, Mahir. "İngiliz Basınında Osmanlının Kut'ül-Amare Zaferi." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2013: Cilt 13, Sayı 26, ss.55-85.
- Lawley, Arthur. **A Message From Mesopotamia.** Hodder and Stoughton: London New York Toronto, 1917.
- McCarthy, Justin. **Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıymı (1821-1922).** 3. Baskı, Ankara: Çeviren: Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu , 2018.
- McCleery, Austin. **Creation and Collapse: The British Indian Empire in Mesopotamia Before and After World War I.** University of Colorado Boulder, Undergraduate Honors Theses, Department of History Honors Thesis, Spring, 2018.

- Mesopotamia Commission, Report of the Commission Appointed by Act of Parliament to Enquire into the Operations of War in Mesopotamia.* Majesty's Stationary Office, London, 1917.
- Mousley, Edward Opotiki. *The Secrets Of A Kuttite: An Authentic Story Of Kut, Adventures In Captivity And Stamboul Intrigue.* John Lane, London, 1921.
- Olgun, Kenan. "Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Halaskar Zabitan Grubu ve Faaliyetleri." *FSM İlmi Aratırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1999: Cilt 0, Sayı 7, Ocak, ss.157-175.
- _____. "1912 Meclis-i Mebusan Seçimlerinde Ermeniler ve Ermeni Milletvekilleri." *Journal of Human Sciences*, 2017: 14 (3), ss.2688-2702.
- Olgun, Said; Babaoğlu, Resul. "Dönemin Kayıtlarına Göre Kutü'l-Amare Zaferi (Toplu Bir Değerlendirme)." *Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD)*, 2020: Cilt 39, Sayı 67, ss.477-502.
- On the Road to Kut: A Soldier's Story of the Mesopotamian Campaign.* (Hutchinson & CO Paternoster Row) London, 1917.
- Ölçen, Yavuz. *Birinci Dünya Harbi Irak Cephesi Kutülamare Muharebeleri (29 Nisan 1916-16 Şubat 1917).* Ankara: Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.
- Örs, Orhan. "Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti." *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2013: Sayı 51, Bahar, ss.679-716.
- Özçelik, Mücahit. *Türk Basınında Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savama Giriş Süreci.* Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Özdemir, Hikmet. *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918.* Ankara: 2.Baskı, Türk Tarih Kurumu, 2010.
- Özdemir, Muharrem. *Süleyman Askeri Bey ve Irak ve Havalisi Umum Kumandanlığı Dönemi Faaliyetleri.* Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Polat, Ü.Gülsüm. "Cepheden Haber Var: Edmund Candler ve Mezopotamya Seferi (1916-1918)." *History Studies*, 2020: 12/1, Şubat, ss.255-283.
- Safran, Mustafa; Aktaş, Özgür. "Savaş ve Tarih." *Milli Eğitim Dergisi*, 2012: Cilt 42, Sayı 196, ss.246-257.
- Sakin, Serdar. "Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesinde Osmanlı Devleti ile İngiltere Arasındaki Çarpışmalar." *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 2010: Cilt 4, Sayı 7, Winder (Kış), ss.133-152.
- Sandes, Edward W.C. *Kuşatma ve Esaretin Adı Kutülamare Esir Bir İngiliz Subayının Anıları.* 1.Baskı: Mart, Yeditepe Yayınevi, 2017.
- Saygı, Tarık. *İngiliz Generali Townshend ve Türkler.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Sonat, Ramazan. "Bir Cephe İki Önemli Askeri Hata: Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı Sırasında Bağdat'ı Nasıl Kaybetti Sorusu Üzerine Düşünsel Bir Analiz." *History Studies*, 2019: 11/5, Ekim, ss.1731-1751.
- Spackman, William Collis. *Esir Bir İngiliz Doktorun Kutülamare Anıları.* İstanbul: Çeviren: Derin Türkömer, I.Basım: Ağustos, Türkiye İş Bankası, 2018.

- Süleymaniyeli Binbaşı Mehmet Emin Bey. **Selman-ı Pak Meydan Muharebesi "Ktsifon" ve Zeyli.** Editör: Figen Atabey, Yayına Hazırlayanlar: Figen Atabey, Fatih Öztıp, Mehmet Emin Türk-lü, Kastaş Yayınevi, 2019.
- Şahin, Hilal. "Bir İngiliz-Türk Savaşında Hintli Askerler: Kutül-Amare'de Sosyal Bir Dram." *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2017: Cilt 4, Sayı 13, ss.1-23.
- Şehitoğlu, Mustafa; Erdoğan, Nevzat. "I.Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti ve İran'ın Almanya'yı Üçüncü Güç Olarak Görme Politikaları." *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 2019: 5/1 Nisan, ss.142-159.
- Taş, N.Fahri. "Selman-ı Pak Meydan Muharebesi." *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2018: Cilt 11, Sayı 2, ss.101-125.
- Taşköprülü Mehmet Efendi. **Irak Cephesi'nden Burmaya Savaşın ve Esaretin Günlüğü.** İstanbul: Yayına Hazırlayanlar: Mesut Uyar-Ahmet Özcan, 1.Basım: Mayıs, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Tekeşin, Hüsnü. "Süleyman Askeri Bey'in İntiharı Olayı." *Kütü'l-Amâre Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle Nisan 2016'da Mardin'de Düzenlenen, I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu-Bildiri Kitabı* içinde, 265-294. Ankara: Yayına Hazırlayan: Orhan Neçare, Sarıyıldız Ofset Yayını, 2016.
- Townshend, Charles V.F. **Mezopotamya Seferim Kurna, Kutülamare ve Selmanıpak Muharebeleri.** Çeviren: Gürol Koca, 1.Basım: Temmuz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Tunç, İrfan; Erol, Ertan. "The Siege Of Kut Al Amara On The 100th Anniversary And The Defeats Of The British Reliveing Force In Memories." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016: Cilt 9, Sayı 42, Şubat, ss.809-814.
- Türkmen, Zekeriya. "Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi ve 101. Yılında Kutül-Amare Zaferi." *Türk Dünyası Araştırmaları* Cilt 116, Sayı 228, ss.63-98.
- Ulutın, Betül. **Birinci Dünya Savaşı'nda Kutül Amare Muharebeleri.** İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Ünal, Levent. "Kutü'l Amare Zaferi Öncesi ve Sonrasında Irak-İran Cephesi Gelişmeleri." *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergisi*, 2020: Cilt 1, Sayı 45, ss.36-63.
- _____. "Plan ve Krokilerde Kutü'l-Amare Zaferi." *Kütü'l-Amâre Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle Nisan 2016'da Mardin'de Düzenlenen, I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu-Bildiri Kitabı* içinde, 365-403. Ankara: Yayına Hazırlayanlar: Orhan Neçare, Sarıyıldız Ofset Yayını, 2016.
- Üzen, İsmet. "İki Kuşatma, İki Komutan: Plevne (1877) ve Kutül-Amare (1915-1916), Gazi Osman Paşa ve Tümgeneral C.V.F. Townshend." *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2009: Cilt 0, Sayı 15, ss.1-27.
- _____. "Türklerin Kutül-Amare Kuşatması Sırasında İngiliz Ordusunda Bulunan Hintli Askerlerin Tutumu (Aralık 1915 - Nisan 1916)." *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 2008: Cilt 2, Sayı 3, Kış, ss.81-102, s.98.
- Voss, David De. "Searching For Gavrilo Princip." ss.1-6, http://beacon.salemstate.edu/~cmauriello/pdf_his102/principis.pdf. (E.T. 11.08.2021)
- Tunca, Ülker; Saygın, Mustafa. "Ordunun Sağlığını Etkileyen Önemli Bir Etmen: Beslenme, Yiyecek Tedarik Zinciri ve Askerlerin Beslenme Sorununa Bakış." *Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 2020: Cilt: Özel Sayı, Sayı 1, ss.17-22.

- Yakut, Kemal. *Mahmut Şevket Paşa Dönemi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
- Yalman, Ahmet Emin. *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*. İsyenbul: I.Basım: Kasım, Çeviren: Birgen Keşoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Yazıcı, Nuri. *Milli Mücaele ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi*. İstanbul: Ekim, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Yılmaz, Mustafa. *Fav Yarımadası Üzerinde Osmanlı İngiliz Çekişmeleri (1886-1915)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi , 2006.
- Yüzbaşı Mukbil Bey. *Irak Cephesi 1914-1918 Kutü'l-Amare Kuşatması*. Ankara: Fransızcadan Çeviren: Gül Karabuda, Yayına Hazırlayan: Yusuf Turan Günaydın, Türk Tarih Kurumu, 2019.
- Zeyrek, Suat. *Birinci Balkan Savaşı Yenilgisinin İç ve Dış Sebepleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2012.